

THỰC TRẠNG NGUỒN TÀI NGUYÊN DƯỢC LIỆU CỬ MÀI VÀ CÁC CẢN TRỞ TRONG BẢO TỒN VÀ PHÁT TRIỂN THƯƠNG MẠI CỬ MÀI TẠI HUYỆN BẢO THẮNG, TỈNH LÀO CAI

Hà Minh Tuan*, Nguyễn Minh Tuấn, Nguyễn Thị Mai
Trường Đại học Nông Lâm – ĐH Thái Nguyên

TÓM TẮT

Nghiên cứu được triển khai với mục đích đánh giá tài nguyên dược liệu Củ mài và phân tích một số rào cản trong bảo tồn, sản xuất và tiêu thụ Củ mài tại huyện Bảo Thắng, tỉnh Lào Cai. Địa điểm triển khai tại một xã đại diện thuộc huyện Bảo Thắng trong thời gian tháng 3-4/2019 bằng phương pháp phỏng vấn lãnh đạo xã, cán bộ khuyến nông, các hộ kinh doanh và phỏng vấn, thảo luận nhóm giữa đại diện các hộ dân trong xã. Kết quả cho thấy, hiện nay tại xã Gia Phú còn tồn tại 3 giống Củ mài. Tuy nhiên, cây chủ yếu mọc rải rác trong tự nhiên, và trữ lượng nhỏ. Người dân chưa nhận thức được giá trị dược liệu của Củ mài, đồng thời thông tin về thị trường tại địa phương còn hạn chế. Kết quả nghiên cứu trên đặt ra yêu cầu cấp bách trong công tác bảo tồn và phát triển thương mại các giống dược liệu Củ mài bản địa. Việc giải quyết các khó khăn liên quan đến kỹ thuật nhân giống, sản xuất, và kết nối thị trường, phát triển chuỗi giá trị sản phẩm đóng vai trò quan trọng, góp phần nâng cao thu nhập cho các hộ dân tại địa bàn nghiên cứu.

Từ khóa: Củ mài; Sản xuất; Tiêu thụ; Thị trường; Rào cản;

Ngày nhận bài: 01/10/2019; Ngày hoàn thiện: 10/01/2020; Ngày đăng: 31/01/2020

THE CURRENT SITUATION OF MOUNTAIN YAM RESOURCES AND BARRIERS TO THEIR CONSERVATION AND COMMERCIAL DEVELOPMENT IN BAO THANG DISTRICT, LAO CAI PROVINCE

Ha Minh Tuan*, Nguyen Minh Tuan, Nguyen Thi Mai
TNU - University of Agriculture & Forestry

ABSTRACT

This study aims to assess the current situation of mountain yam resources and analyse key barriers to conservation and commercial development of mountain yam varieties in Bao Thang district of Lao Cai province. A typical commune of Bao Thang district was selected for this study during March – April 2019 through interviews with leaders and extension staff of the commune, household businesses and interviews together with group discussions among representative local farmers. As a result, currently there are 3 mountain yam varieties in Gia Phu commune. However, the plants mainly scatter in nature with small reserves. Local farmers are not yet aware of medicinal values of mountain yam. Additionally, there was limited market information concerning yam products. These require urgent actions for conservation and commercial development for the indigenous mountain yam varieties. Addressing current challenges concerning propagation techniques, production and market actor linkages and/or value chain development would substantially contribute to improving household income in the research area.

Keywords: Mountain yam; Production; Sales; Market; Barriers.

Received: 01/10/2019; Revised: 10/01/2020; Published: 31/01/2020

* Corresponding author. Email: haminhtuan@tuaf.edu.vn

1. Giới thiệu

Lào Cai là tỉnh thuộc khu vực miền núi phía Bắc, có lợi thế về điều kiện thổ nhưỡng và khí hậu thuận lợi cho việc phát triển các loài dược liệu quý. Trong đó, cây Củ mài (Hoài Sơn) tên khoa học là *Dioscorea persimilis* Prain et Burkill, thuộc họ Củ nâu (Dioscoreaceae) là một trong những loài thực vật thân leo nằm trong danh mục nhóm lâm sản ngoài gỗ [1].

Cây Củ mài ngoài vai trò chính là nguồn cung cấp lương thực, trong dân gian Củ mài còn được con người nghiên cứu và biết đến với vai trò là một vị thuốc nằm trong danh mục Dược điển Việt Nam [2], [3].

Theo Nguyễn Minh Khởi (2013) [4], trong y học cổ truyền, Củ mài được coi là một vị thuốc bổ, chữa tỳ vị hư nhược, ăn uống kém tiêu, chữa suy dinh dưỡng cho trẻ em, viêm ruột kinh niên, tiêu chảy lâu ngày không khỏi, phế hư ho hen, bệnh tiểu đường, di tinh, mộng tinh, hoạt tinh, di niệu, thận suy, mỏi lưng đi tiểu nhiều, bạch đới, chóng mặt, hoa mắt, ra mồ hôi trộm.

Tuy nhiên, hiện nay giống cây Củ mài chủ yếu được mọc trong tự nhiên hoặc trồng ở vườn nhà theo hình thức quảng canh với quy mô rất nhỏ lẻ. Tình trạng đốt nương làm rẫy cũng như hiểu biết về giá trị dược liệu của Củ mài còn nhiều hạn chế. Do đó, các giống Củ mài đang có nguy cơ bị suy thoái và tuyệt chủng.

Do vậy, nghiên cứu này nhằm mục đích đánh giá tài nguyên dược liệu Củ mài và phân tích một số rào cản trong sản xuất và tiêu thụ Củ mài tại huyện Bảo Thắng, tỉnh Lào Cai. Nghiên cứu này sẽ góp phần vào công tác bảo tồn và phát triển thương mại loài cây dược liệu bản địa, góp phần nâng cao thu nhập cho người dân địa phương.

2. Phương pháp nghiên cứu

2.1. Nội dung nghiên cứu

- Đánh giá thực trạng về phân bố, sản lượng và tiềm năng thị trường cho các loại sản phẩm từ cây Củ mài.

- Phân tích các khó khăn và đề xuất các giải pháp bảo tồn, phát triển sản xuất và kinh doanh dược liệu Củ mài tại địa bàn nghiên cứu.

2.2. Địa điểm và thời gian nghiên cứu: xã Gia Phú, huyện Bảo Thắng, tỉnh Lào Cai. Thời gian nghiên cứu: tháng 3-4/2018.

2.3. Phương pháp nghiên cứu:

Nhóm nghiên cứu sử dụng phương pháp điều tra, đánh giá có sự tham gia, kết hợp các phương pháp thu thập thông tin định tính và định lượng.

Thu thập thông tin bằng phương pháp phỏng vấn trực tiếp các nhóm đối tượng bằng bản câu hỏi, và thảo luận nhóm giữa đại diện các hộ dân tại xã. Chọn đối tượng điều tra theo phương pháp phân tầng có chủ đích đại diện cho đối tượng cần nghiên cứu. Cụ thể, phỏng vấn 27 hộ nông dân đại diện (lựa chọn theo phương pháp phân tầng), 2 người đại diện lãnh đạo xã và cán bộ khuyến nông, và 5 hộ kinh doanh trên địa bàn nghiên cứu.

3. Kết quả và bàn luận

3.1. Thực trạng sản xuất, thu hoạch và tiêu thụ Củ mài trên địa bàn xã Gia Phú, huyện Bảo Thắng

Kết quả từ quá trình khảo sát thực địa thông qua phỏng vấn lãnh đạo xã, cán bộ khuyến nông và 27 người dân đại diện tại xã Gia Phú cho thấy:

Thực trạng sản xuất Củ mài: Hiện nay, việc trồng và phát triển Củ mài chưa được quan tâm. Đa số người dân tại xã chưa từng trồng Củ mài mà chủ yếu thu hoạch từ nguồn sẵn có trong tự nhiên (trên đồi, trong rừng...). Chỉ có một tỷ lệ rất nhỏ (3,7%) số hộ dân trồng tại vườn nhà để ăn, với khoảng cách trồng là 70cm (cây cách cây). Sau khi thu hoạch củ, đoạn đầu trên của củ được giữ lại và trồng vào tháng 2-3 dương lịch.

Sản lượng thu hoạch hàng năm: Ước lượng về trữ lượng Củ mài thu được trong tự nhiên tại xã Gia Phú là khoảng: 2-3 tấn/năm (tùy từng năm). Đối với các hộ thu hoạch từ tự nhiên, trung bình một hộ thu hoạch được

48,1kg củ tươi/năm (dao động từ 3 – 300kg củ tươi/hộ/năm).

Phân bố củ mài tại các địa bàn trong xã: Các thôn/xóm có sự xuất hiện của Củ mài nhiều đó là: Đồng Lục, An Thành, Đập Trần, Khe Lục, Tả Thùng và Bản Cam. Theo người dân, Củ mài được phân bố khá rộng, trừ các diện tích bị ngập úng.

Số giống Củ mài: có 76,0% số người dân cho rằng có 2 giống Củ mài, và 24,0% cho rằng có 3 giống củ mài, với đặc điểm được phân biệt như sau:

- Giống 1: giống Củ mài nếp: gốc tía, hình tròn, củ thường bé và bên trong có lõi màu trắng.
- Giống 2: giống Củ mài tẻ: gốc dạng cạnh vuông, củ to, lá dài có vỏ củ màu trắng.
- Giống 3: giống củ có vỏ màu vàng hoặc sẫm màu.

Mặc dù vậy, hiện nay củ mài dễ bị nhầm lẫn với một số loại cây khác trong cùng chi *Dioscorea* [5]. Do vậy, để có kết luận chính xác hơn về đặc điểm các giống, nhóm nghiên cứu sẽ triển khai đánh giá tại thực địa về các đặc điểm nông sinh học của các giống tại địa phương trong hoạt động nghiên cứu tiếp theo.

Mục đích sử dụng: Củ mài thường được bà con nhân dân mang về để chế biến món ăn (chiếm 92,6%) như luộc, nấu chè, nấu canh...

Chỉ có 7,4% số người được phỏng vấn trả lời củ mài có tác dụng dược lý, giúp cơ thể hạ nhiệt và là thành phần của thuốc bắc. Tuy nhiên, các tác dụng chữa bệnh khác không được đề cập.

Về thị trường tiêu thụ:

Tại địa phương chưa có đơn vị thu mua Củ mài, người dân thường mang bán củ tươi tại các chợ địa phương với giá bán trung bình là 20,8 nghìn đồng/kg củ tươi (dao động từ 15-30 nghìn đồng/kg). Mặc dù nhóm nghiên cứu đã đến phỏng vấn các hộ kinh doanh trên địa bàn, tuy nhiên không có hộ kinh doanh nào thu mua Củ mài với lý do nhu cầu thị trường thấp. Đồng thời, lượng cung ứng từ dân không đủ để thu mua. Trên địa bàn xã Gia Phú chỉ có một số hộ kinh doanh về các loại dược liệu như: tam thất, cà gai leo, nghệ, và hà thủ ô.

Loại sản phẩm củ mài đem bán là loại củ tươi (chiếm 100%) với hình thức bán chủ yếu là tự phát, không có thỏa thuận trước với đơn vị thu mua. Đồng thời, đa số ý kiến của người dân cho rằng nhu cầu của thị trường địa phương về củ mài không cao (Bảng 1).

Có thể thấy, đây cũng là một trong những lý do khiến người dân địa phương chưa trú trọng đến phát triển sản xuất cây dược liệu này.

Bảng 1. Nhu cầu thị trường về củ mài tại Bảo Thắng

	Tần suất	%	% hợp lệ	% tích lũy
Hợp lệ	Rất cao	1	3,7	7,1
	Cao	1	3,7	7,1
	Trung bình	9	33,3	64,3
	Thấp	2	7,4	14,3
	Rất thấp	1	3,7	7,1
	Tổng	14	51,9	100,0
Khuyết	13	48,1		
Tổng	27	100,0		

Ghi chú: Những hộ không trả lời câu hỏi này là những hộ chỉ sử dụng Củ mài để ăn, không bán.

Bảng 2. Các khó khăn chính trong sản xuất và tiêu thụ củ mài

TT	Khó khăn	% người trả lời
1	Không có nguồn củ giống	85,0
2	Thiếu kỹ thuật trồng trọt và bảo vệ thực vật	65,0
3	Thiếu vốn đầu tư	60,0
4	Không có thị trường đầu ra	60,0
5	Thị trường không ổn định	25,0
6	Hiệu quả kinh tế thấp	10,0

(Nguồn: kết quả phỏng vấn các hộ dân. Mỗi người lựa chọn tối đa 3 khó khăn chính)

3.2. Các thuận lợi và khó khăn chính trong phát triển sản xuất và tiêu thụ Củ mài

3.2.1. Các thuận lợi chính

Kết quả phỏng vấn đại diện phòng nông nghiệp, lãnh đạo xã và cán bộ khuyến nông xã cho thấy một số thuận lợi sau trong việc phát triển sản xuất và tiêu thụ nông nghiệp, dược liệu nói chung và củ mài nói riêng:

- Địa hình bán sơn địa, đất đai màu mỡ.
- Truyền thống canh tác và kinh nghiệm trong sản xuất của người dân.
- Giao thuận lợi.

3.2.2. Các khó khăn chính

Theo lãnh đạo xã Gia Phú, các khó khăn chung của toàn xã trong sản xuất nông nghiệp gồm:

- Môi trường và thời tiết bất ổn; khai thác kiệt quệ tài nguyên, gây xạt lở đất; xây dựng thủy điện gây ảnh hưởng tới môi trường.
- Đa số là dân tộc thiểu số, nhận thức và trình độ canh tác còn nhiều hạn chế.
- Nguồn vốn sản xuất còn hạn chế do đa số hộ dân còn nghèo.

Kết quả phỏng vấn các hộ dân cho thấy các khó khăn chính trong sản xuất và tiêu thụ Củ mài tại địa bàn nghiên cứu như thể hiện ở bảng 2.

Nhìn chung, các khó khăn chính của người dân tại địa bàn nghiên cứu đều tập trung vào vấn đề nguồn củ giống, kỹ thuật trồng trọt, vốn đầu tư, và đặc biệt là thị trường đầu ra cho sản phẩm.

Do đa số người dân chưa sản xuất Củ mài với quy mô lớn để bán, nên chưa có cơ sở để so sánh hiệu quả kinh tế với các cây trồng nông nghiệp khác.

Trên thực tế, ở nhiều địa phương khác như Sơn La, Phú Thọ, Hà Tĩnh và Vũng Tàu, cây Củ mài được đánh giá là một trong những loại dược liệu quý, có hiệu quả kinh tế cao gấp nhiều lần cây trồng nông nghiệp truyền thống. Đồng thời, thị trường tiêu thụ rất lớn, điển hình là công ty Traphaco bao tiêu toàn bộ sản phẩm, không giới hạn số lượng.

Các giải pháp nhằm nâng cao hiệu quả sản xuất và kinh doanh dược liệu Củ mài được đưa ra ở Mục 4.

4. Kết luận

Hiện nay, theo người dân, tại xã Gia Phú, huyện Bảo Thắng còn tồn tại 3 giống Củ mài. Mặc dù Củ mài có phổ thích ứng khá rộng. Tuy nhiên, hiện nay trữ lượng giống dược liệu này còn khá ít. Thực trạng này một phần do người dân chưa nhận thức được giá trị dược liệu của loài cây này, đồng thời, thông tin về thị trường đầu ra cho dược liệu củ mài tại xã còn hạn chế. Đây có thể được coi là các nguyên nhân có thể dẫn đến tình trạng mất dần các giống dược liệu bản địa quý, do không được quan tâm đúng mức, cùng với tập quán canh tác đốt nương làm rẫy tại địa phương.

Các khó khăn chính của người dân tại địa bàn nghiên cứu đều tập trung vào vấn đề nguồn củ giống, kỹ thuật trồng trọt, vốn đầu tư, và đặc biệt là thị trường đầu ra cho sản phẩm.

Kết quả nghiên cứu trên đặt ra yêu cầu cấp bách trong công tác bảo tồn và phát triển thương mại các giống dược liệu Củ mài bản địa. Việc giải quyết các khó khăn liên quan đến kỹ thuật nhân giống, sản xuất, và kết nối thị trường, phát triển chuỗi giá trị sản phẩm đóng vai trò quan trọng, góp phần nâng cao hiệu quả kinh tế cho người dân địa phương.

TÀI LIỆU THAM KHẢO/ REFERENCES

- [1]. H. Q. Nguyen, *Forestry Handbook*. Forestry Publishing House, 2006.
- [2]. H. B. Do et al., *Medicinal plants and animals in Vietnam*, volume 1, Science & Technology Publishing House, 2004, pp. 557-560.
- [3]. T. L. Do, *Medicinal plants and medicine of Vietnam*. Health publishing house, Hanoi, 2004.
- [4]. M. K. Nguyen, V. T. Nguyen, Q. L. Ngo, N. Y. Tran, T. B. T. Nguyen, K. H. Le, *Production techniques for medicinal plants*. Agricultural publishing house, Hanoi, 2013.
- [5]. Hai Duong Department of Health, *Usage and traits of mountain yam*, 2013. [Online]. Available: <http://soyte.haiduong.gov.vn/ArticleDetail/1/0/4093/3593/Cong-dung-va-mot-so-dac-diem-de-nhan-biet-duoc.aspx>. [Accessed Aug. 08, 2019].